

RECERCA

80

LES FIGURES DEL PESSEBRE

Llorenç Sagalés

LES FIGURES DEL PESSEBRE

LLORENÇ SAGALÉS

Volem fer una aproximació a la figura de Jesús que no vol ser de caràcter antropològic, ni històric, ni psicològic, sinó que vol ser una aproximació contemplativa a la seva figura, al seu misteri. La figura de Jesús s'escapa a tots els nostres intents de voler-la capturar, de manera que qui cregui que ja l'ha comprès, és que se li acaba d'escapar.

Ho farem a través de les figures del Naixement, contemplant Jesús en la seva relació amb totes les altres figures del pessebre. Jesús és el personatge principal entorn al qual s'articulen tots els altres personatges que participen del misteri del seu naixement: Maria, Josep, els àngels, els pastors, els mags, fins i tot els animals, les muntanyes, els estels...

Fixem-nos que hi ha un avís per a navegants abans d'entrar a l'escenari del pessebre, i és que l'autor d'aquest escenari no hi és. L'autor de l'obra no acostuma a sortir a l'obra. L'autor és Déu, Déu Pare. L'actor principal és Jesús, entorn del qual girarà tota l'escena. I hi ha un director d'escena, que tampoc surt mai a qualsevol obra dramàtica, que és l'Esperit Sant, que dona els papers a cadascun dels personatges. Ell és fonamental, justament perquè cadascun dels papers dels personatges secundaris o terciaris, estan al servei de destacar la figura central que és Jesús.

A la vegada, quelcom que ens convé tenir en compte en aquesta aproximació contemplativa és que els textos que ens permeten refer i configurar el Naixement, els evangelis de sant Mateu i de sant Lluç, demanen una determinada actitud, no qualsevol serveix. Demanen una actitud de simpatia cap a ells. No es tracta de ser rucs ni de fer abstracció de la nostra capacitat crítica, sinó d'augmentar-la, d'incrementar-la molt més. Es tracta de saber percebre la importància de callar i de respectar les figures del Naixement tal com elles s'han volgut presentar. Demana fer silenci interior, no escrutar les figures com a tals, sinó contemplar-les en la seva

gratuïtat. La simpatia vol dir una comprensió simpàtica de l'experiència que se'ns ha donat a través d'elles. És aleshores quan, amb una actitud d'amor cap a les figures i els personatges, com a qualsevol obra literària o qualsevol exemple d'amistat, l'amor, l'afecte és el que permet que aparegui el millor, allò central de les figures amb les que ens trobem, les muntanyes i els paisatges que anem trepitjant.

Anirem entrant a la figura de Jesús des de l'exterior i, a poc a poc, per cercles concèntrics, ens anirem aproximant al centre, a Jesús.

Els animals

El primer que podem agafar és, precisament, els animals. Hi ha dos animals sovint en tot pessebre, un bou i un ase, i tota la tradició durant segles ho ha fet així. Als evangelis, no surten el bou i l'ase. Tenim la informació a través dels evangelis apòcrifs, que són textos no acceptats com a canònics per l'Església, escrits molt més tard que els nostres quatre evangelis, a partir de finals del segle II, però sobretot a partir dels segles III, IV i V. Són textos que, malgrat la seva poca credibilitat teològica, tenen en canvi, la gràcia que ens donen informació suggerent, per poder fer un context cada vegada més profund.

Una de les coses que ens diu, per exemple, l'evangeli del pseudo-Mateu (segle VI) per primera vegada, és que hi havia un bou i un ase. I sant Francesc d'Assís, el primer que oficialment va fer un pessebre vivent, al segle XIII, ja els va col·locar en el pessebre.

Quin sentit tenen? El sentit dels dos animals és que representen l'hospitalitat, l'acollida que els homes li han negat a la vinguda de Déu al món. La calidesa que donen els dos, la companyia, l'espai, el fet de compartir un mateix marc... És aquesta hospitalitat fonamental, com saben molt bé alguns transeünts de les nostres ciutats. Els animals, de vegades, ben tractats, saben donar adequadament aquella acollida que nosaltres no sabem donar.

Els Mags

El següent element que m'interessa que contemplem són els mags. Sovint s'anomenen els Reis mags. Si mirem els textos dels evangelis, enlloc surt que siguin reis, ni que siguin tres... Ens diu el text que són mags, això no té res a veure amb la màgia, ni amb el món esotèric o astrològic. L'equivalent d'uns mags en el món antic, en temps de Jesús, seria com uns astrònoms, és a dir, uns científics, uns savis.

Qui són els mags i què representen? Sant Mateu ens està dient que els primers que han vingut a adorar Jesús i a reconèixer la seva centralitat divina són els de fora, no els de casa, sinó els estrangers. Els mags representen els pagans, aquells que no són els religiosos oficialment. És una provocació, sens dubte, en el cas de Mateu, com ho seran els pastors en el cas de Lluc.

Que siguin tres i que siguin reis, és una informació que ens ve, també, d'un evangeli apòcrif, en el segle III després de Crist, l'evangeli armeni de la infància ens diu que eren tres mags i que eren reis. Reis del Mar Oriental. Els noms de Melcior, Gaspar i Baltasar, que no surten als nostres evangelis canònics, surten només a partir d'aquesta dada, i després es multipliquen al llarg de tota la tradició cristiana, i l'Església no tindrà inconvenient en incorporar-los a la seva tradició pròpia.

Melcior, tradicionalment, en diversos evangelis apòcrifs tardans dels segles VI, VII, VIII, acostuma a ser presentat com a rei del perses, l'actual Iran. Gaspar apareix com a rei de l'Índia, mentre que Baltasar apareix com a reis dels àrabs. Tot això queda vist, des de la perspectiva de Palestina, com el món d'Orient.

Quines coses porten? Ho sabem bé pels textos dels evangelis canònics: or, encens i mirra. En la tradició antiga del Pròxim Orient, tenen un significat molt clar. L'or és la reialesa. Aquest que neix és el rei dels Cels i el rei dels jueus, de manera que els tres reis que venen fan un acatament, una adoració del veritable rei de reis. L'encens és el símbol del fum de la pregària que puja cap als cels. I s'acostuma a considerar com el símbol de la divinitat, és a dir, aquest que ha nascut aquí –un nen que només fa que plorar i cagar– és el Fill de Déu. I, en tercer lloc, des dels principis dels evangelis apareix una referència sobre la creu. La mirra és un tipus d'ungüent que es fa servir, habitualment en el món antic, pels cadàvers, per poder-los conservar adequadament. Maria Magdalena i les altres dones, al matí de Pasqua, quan van al sepulcre encara plorant sense esperar cap resurrecció de Jesús, porten, entre altres perfums i ungüents, mirra; per tant, la mirra està apuntant i és símbol de la passió que li espera a aquest menut despullat que acaba de néixer. Or, encens, mirra. Reialesa, divinitat, passió. Els grans Pares de l'Església comentaran això contínuament.

L'adoració dels mags dona acompliment a totes les promeses messiàniques anunciades. Déu ha triat uns estrangers pagans per a rebre i acollir un missatge fonamental. Grandesa dels mags: s'han deixat guiar, s'han deixat conduir per l'estel. L'estel no és Déu, el Déu judeocristià és un Déu creador. Però és un signe, un

instrument a través del qual Déu parla al món, en aquest cas als mags. Insisteixo, grandesa dels mags, s'han deixat portar per aquest estel, han sortit del seu marc habitual, han sabut llegir els signes dels temps i han anat seguint aquest estel al cosmos, a la Creació, fins arribar al centre de l'univers que és Jesús. Ells han renunciat al seu marc d'acomodament inicial i han arribat abans que tots els aparentment elegits i preferits, sacerdots, reis i poderosos de Terra Santa, del món jueu, per adorar, fer l'acte central de l'ésser humà. L'home és un «ésser adorans», fet constitutivament per a l'adoració, fins a tal punt que si no adorem Déu ens hem de buscar un substitutiu i, llavors, adorem qualsevol animalada que se'ns posa davant.

Els pastors

Els següents personatges són els pastors. Si Mateu és l'evangelista que ens presenta els mags, Lluc és el que col·loca com a primers adoradors de Jesús als pastors. Seguint la lògica de l'Amor que va a buscar sempre al que més el rebutja, al que més s'allunya, i que tria per a la transmissió del seu missatge les persones humanament més inadequades. Els pastors, en la tradició rabínica, formen part del grup dels més

menyspreables de la societat jueva. Són aquells que no poden acomplir la Llei, per l'exercici de la seva vida i professió. No poden anar mai a la sinagoga. No estan mai prou purificats per assistir al ritual jueu. Per això, la tradició jueva considera en un mateix grup els pastors i les dones de la vida, les prostitutes, com aquells que no són dignes de presentar-se mai en cap àmbit sagrat, en el temple. No digueu que no té gràcia que Déu hagi triat per a presentar-se, a pagans que venen de fora que no tenen ni idea de la tradició religiosa pròpia, de totes les profecies que havien de venir des de l'Antic Testament, i a aquells embrutits i sonats que no poden trepitjar el temple. Qui segueix la tradició de l'Antic i del Nou Testament veu que quadra perfectament. Aquesta és la lògica de l'amor, és la lògica de Déu, i no podia ser d'una altra manera. Si Déu va triar un tartamut com Moisès per parlar amb el faraó, com no triaria personatges així?

Però entrem en els pastors. Ells són els escollits. Estan de nit, descansant amb els ramats. Són desvetllats de nit. Són cridats enmig de la seva fatiga de tot el dia a realitzar una missió essencial. Serà la mateixa dels mags, però aquí amb unes característiques peculiars. Han de fer l'adoració, l'adoració de l'amor.

Un apunt elemental sobre l'adoració. Adoració no vol dir fer cara de tonto, sinó oblit d'un mateix, centralització en el protagonista principal que rep tota la meua atenció, en aquest cas Jesús, fins al punt que tota referència al que jo necessito en aquest moment o em convé, seria indiscreció, falta de pudor. L'adoració és oblit complet d'un mateix i centralitat en la figura de Déu.

Els pastors són convidats a aquesta missió, a anar a adorar. De nou, no han estat escollits els principals de Jerusalem ni de les grans ciutats. Han vingut aquests pastors que són nòmades, que estan al ras, que passen fred, que estan cansats, que tenen son. Aquests són els escollits per anar a adorar el Misteri que acaba de néixer.

El món passa completament d'aquest esdeveniment. Jesús neix i passa desapercebut als ulls del món. I l'escenografia no té res d'espectacular. Només serà copsat per uns ulls pobres i marginats, que deixen la comoditat del seu repòs i s'encaminen cap a Betlem.

Sant Lluç fa servir un verb i un adverbi molt significatius. Ho diu en grec, significa «van de pressa». Literalment el text diu que van a tota velocitat, corrents. Per què? No perquè no se'ls escapi, sinó perquè és tan urgent l'adoració de Déu com a acte essencial de la vida que s'ha de deixar tota la resta i anar de seguida a realitzar l'únic necessari. D'aquí la velocitat. El llatí de la Vulgata de sant Jeroni diu «in velocitate», a tota velocitat. Van a veure allò que ha succeït i el Senyor els ha manifestat. Els ho comuniquen els àngels, els representants de la presència de Déu. És un tema molt interessant. Els pastors, com Maria amb l'àngel Gabriel, no se sorprenden en absolut de la presència dels àngels. Se sorprenden de la presència dels homes, però no dels àngels. El món sobrenatural, per al món antic, és molt més real que el món natural, a l'inrevés que nosaltres en el món modern, pel qual el món sobrenatural ni està ni se l'espera, i només creiem, en el millor dels casos, en el món natural. No entendrem res si projectem això al món antic. En el món antic, el sobrenatural, l'invisible, està molt més present a les vides i als cors de la gent, que no pas la contingència, la indigència del món natural que només em sap donar el que jo necessito.

L'encontre amb Déu no admet demora, d'aquí l'anada urgent de tots els pastors. I a Betlem troben la família sorpresa: Jesús entre bolquers, Josep i Maria. I, de seguida que el veuen, la urgència –diu el text de Lluç– de donar-lo a conèixer, d'anunciar-lo, de lloar-lo i de glorificar-lo. Veure un nen, un menut, despulladet, en un pessebre d'animals, en una cova, amb dos jovenets com Maria i Josep, i reconèixer la divinitat de Jesús en aquest marc tan poc espectacular, demana uns ulls especials, els ulls del pobre, els

ulls dels pastors. Només un pobre pot reconèixer el pobre per excel·lència. L'evangeli només és Bona Notícia per als pobres, d'aquí la tria tan intel·ligent dels pastors. I els pastors, que contemplen el Fill de Déu, l'adoren. I, de seguida, diu el text, surten corrents a anunciar-ho a tot arreu. Ningú és cridat per Déu sense rebre, alhora, una missió d'anunci, encara que sigui viure des d'una cova, o des d'un llit de malalt crònic, que intercedirà per tot l'univers.

Josep

Avancem i ens acostem a les figures de Josep i Maria. La figura de Josep crec que és de les més extraordinàries de l'evangeli, i probablement de tota la Bíblia, justament per la seva discreció i la falta d'aparatositat. Gairebé no sabem res d'ell. És l'ideal del bon servidor, aquell que s'ha oblidat completament del seu protagonisme i que està al servei de l'actor principal, que és Jesús.

Josep és descendent de David. Fonamental perquè Jesús pugui participar de la filiació messiànica. De manera que Josep, que serà el pare adoptiu de Jesús, és aquell que li transmet el llinatge, la nissaga de la tribu de David.

La grandesa de Josep rau en la seva humilitat. Malgrat no ser el pare físic de Jesús, assumeix la missió que l'àngel li ha encomanat en somnis: acollir Maria a casa seva, amb qui estava compromès malgrat no vivien junts encara, i tenir cura del nen. En el món jueu del temps de Jesús, Josep, l'home, és qui ensenya a resar en veu alta al nen, a l'infant. És qui el porta a la sinagoga i l'ensenya a dir les paraules sagrades, a pronunciar l'Antic Testament, els salms, el Deuteronomi, que seran els textos preferits de Jesús. Jesús cita moltes vegades el Deuteronomi i els salms, probablement perquè Josep també els citava. Ho ha après d'ell.

El que fa Josep és exercir un acte molt important. Diu el text que Josep és l'home just i bo. Just vol dir que es retira respectuosament davant de la intervenció de Déu. M'explico. Hem sentit parlar del dubte de Josep, que quan Maria queda embarassada, ell pensa: «ja m'ha fet el salt, es deu haver entès amb algú», com diran molts evangelis apòcrifs, que no poden suportar aquesta impertinència antinatural. I ha quedat en la versió de molta gent, en la lectura dels textos de Lluc i de Mateu, la

impressió que Josep no vol denunciar Maria i que es retira per tal que no sigui apedregada i condemnada a mort. Ell quedaria, si es retira, com un personatge que ha fugit per no assumir la responsabilitat, i Maria quedaria salvada. Aquesta és una

interpretació que he sentit a moltes parròquies, des de nen. Però això no aguanta una lectura del grec original dels evangelis en absolut. El sentit és molt més senzill però molt més interessant. Josep, com volem que desconfiï de Maria, si justament la coneix molt bé! El que percep Josep és un misteri incomprensible. La seva estimada Maria...! Maria deu tenir dotze o tretze anys. Josep deu tenir setze, màxim disset anys, en aquells moments. Josep ha de percebre la irrupció del diví en Maria. I què fa un home just i bo davant de l'assumpció d'una realitat divina en una persona que tu estimes? Retirar-te, respectar la intervenció divina per no molestar la realització del Misteri. D'aquí els textos en què l'àngel li diu en somnis a Josep que no tingui por, no tingui temor reverencial a la majestat de Déu que s'acaba de produir, que permeti que es realitzi fins a l'extrem aquesta realitat, però que ell assumeixi la seva paternitat, estrictament com a pare adoptiu. D'aquí la paraula «just i bo» que fan servir els evangelis. «Just i bo» no és perquè sí, no és perquè sigui bona persona, que segur que ho era. Just vol dir que respecta profundament la intervenció de Déu enmig de la història, deixa fer l'estil de Déu. Això és la justícia, és justícia de salvació, no justícia condemnatòria. Déu a Josep li ha capgirat la vida, i ell accepta la voluntat divina posant-se al servei del pla de salvació. Renuncia als seus projectes personals i s'entrega al paper que l'Esperit Sant espera d'ell, en la vida silenciosa de Natzaret. Malgrat que no entengui gairebé res del fonamental, desapareixerà de l'escenari. Quan Jesús és adult ja només viu Maria. Josep no sabem ni com mor, simplement desapareix de l'escenari. Els textos sempre donen per suposat la mort durant la joventut de Jesús. I representa, penso, perfectament, el paper al qual ha estat cridat, que és posar al centre la figura de Jesús. El seu mateix ocultament, la seva desaparició, crec que és encantadora, perquè permet que totes les mirades ja no s'aturin en ell i serà molt poc també en Maria, sinó que vagin directament cap al Jesús adult, que comença la vida pública.

Maria

Maria és la resposta a la iniciativa amorosa de Déu. Ha concebut –diu el text de sant Lluc provocativament– per obra de l'Esperit Sant, i ha donat a llum un infant, que és Jesús, el salvador, literalment, Crist Senyor, Déu amb nosaltres...

Maria és cosina d'Elisabet, la mare de Joan Baptista. Sabem que Elisabet és de la tribu d'Aaron, és a dir, la tribu sacerdotal. Per tant, Jesús rep la nissaga rabínica a través de Josep, i la nissaga sacerdotal a través de Maria. D'aquesta forma, Jesús aconsegueix a la perfecció la reialesa de David, messiànica, i la sacerdotal, les dues completes, tal com era el Messies que havia de venir.

Maria és la disponibilitat. Si la grandesa de Josep és la humilitat, la de Maria és l'absoluta disponibilitat. La veritable mística cristiana mai és visionària o d'experiències extàtiques. La veritable mística cristiana és mística de la disponibilitat per al servei, oblit d'un mateix, i estar atent al que necessita l'altre i els altres. Aquesta disponibilitat a fer la voluntat de Déu «heus aquí l'esclava del Senyor, que es faci en mi segons la teva Paraula», és el centre, la clau de Maria verge. Ella donarà a Jesús les coses fonamentals. Suposo que Maria és la que ha vist el primer somriure de Jesús, somrient-li prèviament a Ell. Maria és aquella que transmet el bes, la carícia, la tendresa imprescindibles perquè l'infant vagi introduint-se en l'amor. És fantàstic que Jesús es deixi fer d'aquesta manera! Descobrint l'amor en persona, es deixa fer, descobrir l'amor a través d'una noia de tretze o catorze anys. Li comunicarà la calor necessària per viure, per respirar... Li donarà la llet. Maria és la que ensenya a donar els primers passos a l'infant, a Jesús. I, així com Josep, el pare, li ensenya la pregària oficial a la sinagoga, Maria li ensenyarà la pregària interior, el silenci interior, com adreçar-se per dins a Déu Pare.

Maria i Josep són els millors representants de la resta d'Israel. És una noció teològica molt important que apareix en els relats de la infantesa. La resta d'Israel són el grup de creients jueus que van arribar al temps del naixement de Jesús, els únics que portaven encara la torxa de la fe, perquè la degradació de la fe els últims cinc-cents anys abans de Crist, des de l'exili de Babilònia fins al naixement de Jesús, és brutal, és l'ensorrament de tot un món, sense esperança malgrat les promeses messiàniques. Però hi ha un grup de gent que albiren molt bé els petits profetes i els llibres sapiencials, a l'Antic Testament, que porten la torxa de la fe, i són els anomenats: «resta d'Israel». Qui són? Els tontos, els sonats, els avariadets, els que no viatgen, els que no tenen món, els que viuen en els llogarets petits... Aquesta és la resta d'Israel: Maria, Josep, Isabel, Zacaries, Joan Baptista... formen part d'aquest

grup de petits, de pobres, condició imprescindible per a tenir la mirada adequada per captar el pobre dels pobres.

Maria ha sabut deixar-se fer dintre d'ella. S'ha desposseït dels seus interessos. Ningú és verge com a virtut. En el temps de Jesús, pel poble jueu només tenir un fill era una desgràcia, o bé estava contemplat com gairebé un pecat. Que Maria sigui verge, un s'ho creurà o no, però és impossible que s'ho inventessin aquella gent contemporània de Jesús, perquè era el pitjor que es podria dir d'algú. La virginitat no esdevindrà una virtut fins al cap d'uns quants segles, ja en plena patristica. La virginitat consagrada a Déu no apareixerà fins més tard.

Maria és aquella que es deixa fer, disponible per a Déu, capaç de canviar els seus plans. Ella deuria voler ser una mare de família nombrosa, com tota la gent religiosa del seu temps, i ha de dedicar la seva vida, en carn i esperit, al petit, a Jesús. Donarà a llum a Jesús i l'entregarà al món. És el preàmbul de la missió de tot cristià i de tota l'Església: engendrar Déu dins nostre, rebre'l, acollir-lo, alimentar-lo, no per quedar-me'l sinó per entregar-lo al món.

Hi ha una idea de la física molt sàvia, que és la dels superconductors. Són aquells instrumentals que ajuden a fer passar el corrent elèctric el màxim possible, sense escalfar l'instrumental. Com menys l'escalfen, més permeten passar l'electricitat. Maria és la superconductora de Déu. És aquella que no el vol per a si, sinó que simplement el vol per donar-lo al món. Justament només posseïm de veritat allò que regalem a la vida. De manera que com més gratuïts som, més plens estem, però això és una paradoxa que els rics no entenen.

Jesús

I arribem a Jesús. Amb Jesús, si jo fos sincer del tot, m'hauria de callar i acabar aquí, perquè crec que de Jesús no s'ha de parlar gaire. Però alguna cosa hem de dir. En Jesús hi ha una paradoxa. És el joc de dos elements. El primer és la indefensió. Jesús és la indefensió, la vulnerabilitat, la fragilitat. Que Déu s'hagi fet carn, aquesta insensatesa humana, està expressant, de primer, un element de pobresa radical en la qual Déu s'ha volgut presentar al món. Caldrà que tinguem en compte que aquesta

indefensió posa molt de relleu que la força, el cristià de tots els temps, només la trobarà en la feblesa, encara que sembli mentida. Que la omnipotència de Déu només troba com a lloc privilegiat de manifestació la impotència d'un petit infant, que en aquest moment no diu res, deu plorar, però no diu res. Tothom parla i diu coses, en els personatges que hem citat. Jesús no diu res i fa una cosa que és radicalment cristiana i que marcarà la història del cristianisme. Ser cristià, ser Jesús, és deixar-se estimar, literalment. Si s'ha d'aprendre alguna cosa a la vida cristiana, per assemblar-se a Jesús, és aprendre a rebre. Jesús aquí ho rep tot, perquè ell no pot fer res. Es deixar fer. Literalment, es deixa estimar pels pastors, pels mags, pels animalets, per l'estel, per les muntanyes, pel fred... Es deixa estimar per Josep i per Maria... Es deixa estimar pel Pare, que és l'autor de l'obra, i per l'Esperit Sant, que és el director d'escena, que està marcant tot l'escenari en aquest instant. El primer punt, doncs, de la paradoxa, és la vulnerabilitat, la indefensió amb la qual s'ha volgut presentar Déu al món.

El segon, encara que és el mateix..., si mireu els textos de sant Lluç i de sant Mateu, estan els àngels cantant i glorificant Déu. Normalment la gent els posava, quan es feien pessebres, damunt de la cova, i allà estaven cantant, movent-se, ballant... Tot el cel, tot l'univers està cantant d'alegria perquè ha nascut aquell tros de carn allà enmig. Estem acostumats a veure-ho així, però això és una bestiesa gràfica. Tot el món celestial està cantant d'alegria del món terrenal que hi ha aquí. La glòria, la lloança, l'adoració, l'acció de gràcies que fan mils i mils d'àngels, diu el text, estan cantant la realitat de Déu fet un infant.

Vull accentuar només una cosa. No és que la glòria de Déu es manifesti en una gran humilitat per fer-se un nen, no és això exactament, sinó que en fer-se indefens i vulnerable, està dient alguna cosa de l'essència mateixa de Déu. És a dir, que la glòria està, no en l'abaixament que fa de fer-se un infant, sinó justament en aquest infant abaixat i humil. Que Déu és així, que Déu és humil, que Déu és pobre, que Déu és vulnerable. El que vull destacar només és això: la glòria de Déu s'expressa privilegiadament allí on tots només veuríem un element de pobresa elemental. No és només això. És que amb aquesta pobresa ens ha enriquit a tots nosaltres. Qui vulgui trobar Déu, haurà de començar a desposseir-se, a desprendre's de les coses que el rodegen. Si no, no sabrà rebre res, perquè només els pobres saben rebre.

